
Najjaśniejsza Rzeczpospolita

Już w październiku 1918 r. polskie oddziały zaczęły rozbrajanie żołnierzy niemieckich i austriackich. W listopadzie powstał pierwszy polski rząd tymczasowy pod przewodnictwem socjalisty Ignacego Daszyńskiego. Po powrocie do Polski Józefa Piłsudskiego, komendantowi Legionów podporządkowały się armia i tymczasowa administracja. Piłsudski został Naczelnikiem Państwa.

Jeszcze I wojnę światową traktat wersalski usankcjonował polską niepodległość. Największe niebezpieczeństwo groziło Rzeczypospolitej ze wschodu. Bolszewicka Rosja, głosząca hasła „pochodu rewolucji przez Europę”, bliska była zwycięstwa w wojnie 1920 r. Oddziały rosyjskie dotarły na przedpola Warszawy. Stoczoną tam w dniach 13–18 VIII zwycięską dla Polaków bitwę dyplomata brytyjski lord D'Abernon określił jako jedną z „18 najważniejszych bitew w historii świata”, a Polacy „cudem nad Wisłą”. Wojnę zakończył traktat pokojowy zawarty w Rydze na Łotwie 18 III 1921 r.

Wybrany w styczniu 1919 r. Sejm Ustawodawczy przyjął tzw. Małą Konstytucję, powierzającą władzę wykonawczą Józefowi Piłsudskiemu jako Naczelnikowi Państwa. Państwo polskie obejmowało początkowo Królestwo Polskie i Galicję Zachodnią. Wersalski traktat pokojowy przyznał Polsce: Pomorze Wschodnie bez Gdańska, który otrzymał status wolnego miasta i Wielkopolskę wyzwoloną w wyniku powstania, a na Górnym Śląsku oraz Warmii i Mazurach nakazywał plebiscyty. Na Górnym Śląsku brutalne postępowanie władz niemieckich doprowadziło do kolejnych powstań śląskich, granica została ustalona ostatecznie w wyniku trzeciego powstania śląskiego, które wybuchło po niekorzystnym dla Polaków plebiscycie. Granica na Śląsku Cieszyńskim została ustalona w lipcu 1920 r. na konferencji w Spa, zgodnie z sugestiami czeskimi przez włączenie 2 polskich powiatów do państwa czeskiego. Na wschodzie początkowo próbowano realizować federacyjną koncepcję Piłsudskiego, zakładającą niepodległość Litwy, Ukrainy i Białorusi jako antyrosyjskiego przedmurza Polski, czemu sprzeciwiała się narodowa demokracja dążąc do utworzenia jednolitego etnicznie państwa narodowego.

Trzy miesiące po odzyskaniu niepodległości prace rozpoczął Sejm Ustawodawczy. Uchwalenie reformy rolnej, powołanie organów administracji państwowej, odbudowa szkolnictwa i zniszczonego w czasie wojny przemysłu odbywały się w czasie trwających powstań śląskich i wojny z Rosją Sowiecką. Już w marcu 1921 r. Rzeczpospolita zyskała nowoczesną konstytucję. W maju 1926 r., przy pomocy wiernych sobie oddziałów, Józef Piłsudski, od czterech lat pozostający na uboczu życia politycznego, zdecydował się na zbrojną manifestację przeciwko konstytucyjnemu rządowi pod hasłem „sanacji” czyli uzdrowienia państwa. Kilkuniedniowe walki określane mianem „zamachu majowego” doprowadziły do dymisji prezydenta Stanisława Wojciechowskiego i rządu premiera Wincentego Witosa. Piłsudski, choć został wybrany przez Sejm prezydentem – odrzucił wybór, wysuwając kandydaturę profesora Ignacego Mościckiego. W Polsce rozpoczął się okres nazywany „rządami sanacji” lub rządami pułkowników, ponieważ większość ekipy J. Piłsudskiego stanowili czynni oficerowie armii.

Rządy sanacji przyniosły Polsce stabilizację gospodarczą, ale równocześnie oznaczały przejście od demokracji do autorytaryzmu. Marszałek Piłsudski rządził silną ręką, nie tolerował sprzeciwu, a dla poskromienia opozycyjnych polityków nie wahał się stosować drastycznych metod. Było to widoczne zwłaszcza w latach trzydziestych, kiedy Polskę dotknęły skutki wielkiego kryzysu na nowojorskiej giełdzie, a kryzys gospodarczy spowodował radykalizację nastrojów społecznych. We wrześniu 1930 r. Piłsudski rozwiązał parlament i nakazał aresztowanie wielu posłów opozycyjnych, którzy następnie zostali skazani na karę więzienia w urągającym sprawiedliwości „procesie”. W 1934 r. utworzono zaś obóz w Berezie Kartuskiej, gdzie izolowano „osoby zagrażające bezpieczeństwu i porządkowi”. Piłsudski przed śmiercią w maju 1935 r. zdążył jeszcze zatwierdzić autorytarną konstytucję kwietniową, która znacznie ograniczyła uprawnienia Sejmu na rzecz prerogatyw prezydenta.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przed naszymi rodakami stało wiele nowych wyzwań i ogromnych problemów. Nowo powstałe państwo podjęło wielki wysiłek zjednoczenia gospodarczego i komunikacyjnego trzech zaborów. W 1924 przeprowadzona została reforma monetarna, której efektem była stabilizacja sytuacji gospodarczej Polski.

Zbudowano port w Gdyni, linie kolejowe Warszawa – Poznań i Śląsk – Gdynia. Wielkim osiągnięciem II Rzeczypospolitej było uprzemysłowienie kraju i likwidacja przeludnienia wsi. Pod koniec lat trzydziestych zbudowano Centralny Okręg Przemysłowy, w skład którego wchodziło 51 nowych zakładów przemysłowych. COP stanowił największy sukces cywilizacyjny II Rzeczypospolitej.

Odrodzone państwo polskie wprowadziło obowiązek szkolny dla dzieci od 7 do 14 roku życia. Nastąpił szybki rozwój szkolnictwa wyższego, a nauka polska miała w okresie dwudziestolecia międzywojennego wiele osiągnięć w skali światowej. Uznanie cieszyły się polskie szkoły matematyczne: lwowska skupiona wokół jej twórców Stefana Banacha i Hugo Steinhausa oraz warszawska profesorów Wacława Sierpińskiego i Stefana Mazurkiewicza. Polska filozofia reprezentowana przez szkołę warszawsko-lwowską w osobach Tadeusza Kotarbińskiego i Kazimierza Ajdukiewicza była znana w całym świecie nauki. Polski antropolog, pracujący poza granicami kraju, Bronisław Malinowski, osiągnął sukcesy w badaniu kultur ludów pierwotnych.

Polska okresu międzywojennego przeżywała również prawdziwą „eksplozję” artystyczną. Lata dwudzieste to przede wszystkim dominacja poezji, w której pojawiły się dwa nurty: skamandrycki i awangardowy. W powieści polskiej oprócz twórców tradycyjnych i już uznanych (Stefan Żeromski, Władysław Reymont – literacka Nagroda Nobla w 1924 r.) pojawili się przedstawiciele nowych form zwracających uwagę na psychologiczne i egzystencjalne problemy człowieka (Zofia Nałkowska, Maria Dąbrowska, Maria Kuncewiczowa, Jarosław Iwaszkiewicz, Jan Parandowski, Pola Gojawiczyńska i Zbigniew Uniłowski). Dobrze rozwijał się teatr, którego głównymi ośrodkami były: Warszawa, Wilno i Lwów. Zdecydowanie największą karierę zrobiła aktorka Apolonia Chałupiec, która pod pseudonimem Pola Negri podbiła Hollywood. Muzykę polską reprezentowali: Karol Szymanowski, Feliks Nowowiejski, Artur Rubinstein i Grażyna Bacewicz. Światową sławę zdobyli wokaliści Jan Kiepura i Ada Sari. W rzeźbie prym wiedli nie tylko w Polsce, ale także w świecie: Xawery Dunikowski i Zbigniew Pronaszko, a w malarstwie Julian Fałat, Wojciech Kossak i Jacek Malczewski.

II wojna światowa

Istnienie II Rzeczypospolitej przerwał wybuch II wojny światowej. 1 IX 1939 r. Niemcy zaatakowały Polskę, 17 IX – ze wschodu uderzył Związek Sowiecki. Po miesiącu walk Niemcy i ZSRR dokonały kolejnego rozbioru Polski. Ogromna dysproporcja sił przy braku realnej pomocy ze strony aliantów sprawiły, że we wrześniu 1939 r. nie było dla Polski ratunku.

Na części terytoriów utworzono tzw. Generalne Gubernatorstwo, część wcielono do Rzeszy. Tereny wschodnie znalazły się pod okupacją ZSRR. Obaj okupanci rozpoczęli politykę wyniszczania ludności polskiej, zapełniały się niemieckie obozy koncentracyjne, sowieckie łagry, inteligencja polska rozstrzeliwana była masowo w Palmirach, Wawrze i wielu miejscach straceń. 21 tysięcy oficerów, urzędników i inteligentów rozstrzelano na rozkaz Stalina, głównie w Katyniu i Charkowie. Kilkaset tysięcy Polaków zostało wywiezionych na Wschód przez władze sowieckie, gdzie bardzo wielu wyginęło. Z rąk Niemców zginęło ok. 3 mln Żydów – obywateli polskich oraz ponad 2 miliony Polaków. Cały obszar Polski był poddany w latach 1939–1945 radykalnym i krwawym czystkom etnicznym.

Polacy wkrótce otrząsnęli się z pesymistycznych nastrojów, a najdzielniejsi spośród nich podjęli walkę w konspiracji. Dzięki postanowieniom konstytucji kwietniowej, na emigracji mógł być sformowany prawowity rząd polski, który koordynował wojenny wysiłek całego narodu. W Londynie rezydowali prezydent Władysław Raczkiewicz i premier oraz Wódz Naczelny Władysław Sikorski. Podporządkowane im organizacje konspiracyjne stworzyły zaś w kraju prawdziwe Państwo Podziemne, z własną administracją – Delegaturą Rządu na Kraj wraz z aparatem terenowym do poziomu gminy, namiastką podziemnego parlamentu – Radą Jedności Narodu, wojskiem – Armią Krajową, ale także oświatą, nauką i kulturą. Działo ono w skrajnie trudnych warunkach. Kierujący nim ludzie wywodzili się z pokolenia, które wywalczyło niepodległość Polski w 1918 r., było aktywne w życiu publicznym II RP, broniło jej granic we wrześniu 1939 r., kontynuowało walkę o przywrócenie niepodległości pod okupacją niemiecką i sowiecką. Liczba uczestników zbrojnego ruchu oporu przekroczyła 400 tysięcy żołnierzy, a działalność dywersyjna i akcje partyzanckie należały do najliczniejszych w okupowanej Europie.

Oddziały polskie walczyły w czasie wojny na wszystkich frontach. Najsilniejsze zgrupowanie wojsk polskich na Zachodzie stanowił II Korpus gen. Władysława Andersa we Włoszech, utworzony w 1941 roku w ZSRR na mocy porozumienia gen. Sikorskiego i Stalina, a składający się głównie z uwolnionych wówczas polskich jeńców. Polacy wspierali aliantów także w dziedzinie wywiadu, m.in. rozszyfrowali kodu niemieckiej maszyny szyfrującej Enigmy.

Dla przyszłości Polski najważniejsze były jednak decyzje polityczne. Zerwanie stosunków z ZSRR po ujawnieniu mordu katyńskiego, śmierć gen. Sikorskiego w tajemniczej katastrofie lotniczej w 1943 r. osłabiły pozycję Polski na arenie międzynarodowej. Ani premier Stanisław Mikołajczyk, ani naczelny wódz generał Władysław Sosnkowski nie byli partnerami dla premiera Wielkiej Brytanii W. Churchilla i prezydenta USA W. Roosevelta, którzy za cenę udziału ZSRS w wojnie przeciw Niemcom byli gotowi pozostawić Polskę w kręgu sowieckiej zależności. Nie pomogły militarne wystąpienia Armii Krajowej w Wilnie, na Wołyniu i we Lwowie, ani trwające 63 dni Powstanie Warszawskie. Decyzje przedstawicieli Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i Związku Sowieckiego podjęte podczas konferencji w 1943 r. w Teheranie i w 1945 r. w Jałcie zadecydowały o losie Polski: wschodnie ziemie Rzeczypospolitej przypadły ZSRS, a Polska znalazła się w sowieckiej strefie wpływów. Podczas przeprowadzonej w lutym 1945 r. konferencji jałtańskiej podjęły m.in. decyzję o powołaniu w Polsce Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, którego fundamentem miał się stać uzurpatorski, narzucony przez Kreml, tzw. rząd tymczasowy. Jedynym ustępstwem ze strony Stalina była zgoda na przyznanie Polsce ziem położonych nad Odrą oraz dawnych Prus Wschodnich. Po raz kolejny z wojny mocarstw Polska wyszła wyniszczona, ludność zmniejszyła się o jedną trzecią, a majątek narodowy o 38%.